

Tartalomjegyzék

Bevezetés:	2
Fogalomtörténeti áttekintés:	3
„Minden régen volt, ami azelőtt volt”:	9
„Ő az a költő, akit a Biedermeier inspirált”:	10
„Éljen a háború”:	11
„mintha Jókai írna egy új regényt.”:	12
Összegzés:	19
Irodalomjegyzék:	21

Bevezetés

A háború ígéreteiből hamar kiábrándulni látszó Krúdy, kezdetben lelkes hírlapi cikkeiben a front eseményeinek előrehaladtával egyre meghatározóbbá válik a jelen valóságából az irodalmiságban megteremtett múltba forduló, ironikusan színezett attitűd, amely gyakorta a *táblabíró világ*¹ kedélyes, stilizált miliójének megidézéséből építkezik. Dolgozatomban, a világégés éveiben a *Magyarország* hasábjain megjelentetett Krúdy szövegekből válogatva, leginkább a biedermeier fogalmi körébe csoportosítható magatartások, hangulatok, modor, használati-, dísz tárgyak, „kellékek” megidézettiségének előfordulásait vizsgálom, majd ezzel párhuzamosan az író háborúról való változó vélekedésének is figyelmet szentelve igyekszem megállapításokat tenni.

A primer irodalmi szövegrészletek kiválogatásakor rostámon a jelenségről explicit módon nyilatkozó és a biedermeier sajátosságait halmozottan reprezentáló írások mellett a korra vonatkozó, számottevő történelmi és irodalmi referencialitással rendelkező alakokat felvonultató publicisztikák akadtak fenn. Utóbbi szempont bevezetése külön hangsúllyal érvényesül a világégés és a 49-es szabadságharc idejét a múlt szereplőinek megidézése által egymásra olvasó történetekben, és a hasonló poétikai eljárásokat működtető, az egyes félmúltbéli irodalmi alakokat jelenvalóvá tévő írásokban.

Az elemzéseket megelőzően lényegesnek véltem megemlékezni a biedermeier fogalmát körüljáró irodalom-, és művészettörténészek jelentősebb irányvonalat kijelölő elképzeléseiről, így különbséget tenni az iparművészeti és szociálpszichológiai jellemzők alapján a jelenséget, stílus, korszakfogalomként kezelő vonulatok, és az azt pusztán a kor egy jellemző magatartásaként elgondoló állásfoglalások között.

Kiemelten fontosnak tartottam mindemellett hangsúlyozni, hogy az eredetileg német nyelvű műveltségterületekről, az impresszionizmus, a szecesszió és más újabb stílusáramlatokkal együtt hazánkba átszűrődő biedermeier magyarországi megvalósulási lehetőségeiről, a magyar társadalmi berendezkedés és történelmi helyzet, a magyar közönség befogadási mentalitásának specifikumaival is számolva tehetünk csak érdemi kijelentéseket.

A Krúdy publicisztikák biedermeieres vonatkozásainak vizsgálata során lényeges kitétel ugyanakkor az írói előadásmód stilizáltsági fokának a tudomásulvétele. Az írásokban megidézett, *borúra derűt* ígérő hang hitelét nem csupán a szövegek stilizáltságban felszínre

¹ Vö., LYKA Károly, *A táblabíró-világ művészete, 1800-1850*, Budapest, 1922.

bukó irónia rontja el, az elemzett részletek konkrét² történeti eseményekre való reflektálásuk révén élesebb kontrasztban képesek láttatni a megidézett miliő és a témaválasztás komorságának vonalait, mellyel szintúgy felerősítik azok ironikus hangoltságát. A történeti referencialitásai révén közvetlenséget sugalló Krúdy publicisztikákat olvasva szintén nem feledkezhetünk meg a szerzői és elbeszélői pozíciók feltételezhető távolságáról. Ahogy a *Magyarság* oldalairól jól ismert idézet is szól: „Nem, kérem, én egyetlen regényemben sem írtam magamról, mert nem tartom elég érdekesnek a személyemet az olvasók érdeklődésére. Szindbád voltaképpen egy vidéki barátom volt, bizonyos S. S., aki nekem dolgozott.”³ „az írónak sem szabad hinnünk, mert – lehetséges, hogy a tudatos megtévesztés szándékával – maga is egysíkú értelmezéssel áll elő a főhősével kapcsolatban.”⁴ Ezzel az attitűddel a novellista-, regényíró- mellett a zszurnaliszta Krúdy szövegei esetén is érdemes számolnunk.

Fogalomtörténeti áttekintés

Irodalomtörténészeink jelentős része kiemeli: nem beszélhetünk „magyar biedermeier irodalomról”, legfeljebb irodalmunk biedermeier elemeiről, illetőleg a biedermeier kor hazai jelenségeiről.⁵ Hogy ezt az álláspontot némiképp belássuk, érdemes a fogalom kialakulásának történetéről néhány szót ejtenünk.

Mindmáig több válaszlehetőséget tart fenn a kérdés, mit is takar valójában az eredetileg német nyelvű kulturális területről származó, kezdetben pusztán ipar- és képzőművészeti cikkeket, illetve magatartást jelölő szó, ha átkerül a művészettörténet, illetőleg a (szociál)pszichológia területéről az irodalomtörténetébe.

A majd száz évvel a biedermeier megjelenését követően, az 1920-as évek végén lendületet kapó, hazánk gondolkodóira is nagy hatást gyakoroló kutatások, viták kiobbantójaként, *A biedermeier fogalmának meghatározásáról* című kötetének bevezetőjében Elfriede Neubuhr Paul Kluckhohnt nevezi meg. „Hogy (...) kit illet a vitathatatlan dicsőség, hogy kezdeményezője volt az irodalomtudományban folyó biedermeier-kutatásnak, nyilvánvalóan nem egyértelmű. Az általános vélekedés ezt az

² Pl. a szerb vagy galíciai front eseményei.

³ Mikor az író találkozik regényalakjaival, *Magyarság*, 1926, 294.

⁴ SÁFRÁNY Attila, *Magyar Szó*, 2010, október 2, 3, 23.

⁵ Vö., T. ERDÉLYI Ilona, *A biedermeier kora – Nálunk és Európában*, Helikon, 1991 1/2, 17.

érdemet Paul Kluckhohnnak tulajdonítja a „romantika utáni első nemzedékkel” kapcsolatos rövid fejtegetései miatt”⁶

Kluckhohn egykori javaslata, miszerint a posztromantikus német nyelvű írók első generációját a biedermeier fogalmával kell összefoglalóan jellemezni, rendkívüli hatással volt a korabeli szellemtörténeti iskola gondolkodására. Kluckhohn elsősorban a rezignációt emelte ki a biedermeier ember személyiségjegyei közül, mint ahogy tanítványa, Wilhelm Bietak a reál és idealista világfelfogások közti középútkeresés mellett az osztrák biedermeier fő ismérveként szintén éppen ez életérzésben jelentkező rezignációt határozta meg.⁷

A biedermeier kutatások hevében az elnevezést egyesek megkísérelték az értelmezés minél szélesebb területén alkalmazni,⁸ érvényesíteni. A jelenséget úgy írták le, mint az 1815 és 1848 között a német nyelvterületeken jelentkező, a zenében, képzőművészetben, irodalomban és az élet mindenfajta megnyilvánulásaiban egyaránt uralkodó áramlatot, mely elsősorban szellemi attitűdökből, magatartásformából eredeztethető. Ám e felvetés következtében hamar nyilvánvalóvá kellett, hogy váljon: a biedermeier jelenségek összessége távol áll attól, hogy kitöltse a kor keretét, amely nem elsősorban az apolitikusnak tartott biedermeieré volt, hanem többek szerint a Junges Deutschlandé, a Vormärzé is. Jelentősebb cáfolatot fogalmaz meg Willy Fleming,⁹ aki a biedermeierre nézve ugyanúgy alkalmazhatatlannak véli mind az életérzés, mind az áramlat, mind pedig a korszak elnevezést.¹⁰

A magyar irodalomtörténeti terminológiában korszakjelölőként, *A magyar romantikus dráma*¹¹ című írásában, először Vértessy Jenő alkalmazta a fogalmat, 1913-ban. Később Zolnai Béla volt az, aki a téma alaposabb körüljárása végett 1940-ben *A magyar biedermeier*¹²

⁶ Elfiede NEUBUHR, Töprengések a biedermeier-fogalomról az irodalomban, Helikon, 1991 1/2, 40.

⁷ Vö., VAJDA György Mihály, A biedermeier, Irodalomtörténeti közlemények, 1977. LXXXL évfolyam 3. szám, 304-5.

⁸ Hans Wilhelm EPPELSHEIMER, Handbuch der Weltliteratur, 1935-1937 című művében európai érvényt kívánt kimutatni a biedermeier jelenlétének. Heinz Funk, Musikalisches Biedermeier, DVLG 14, 1936 megjelent írásában zenei irányként igyekszik meghatározni. Míg Karl Simon, Biedermeier in der bildenden Kunst, DVLG 13, 1935 megjelent írásában a festészet mellett az építészetre és a szobrászatra is kivetíti az univerzumot. Vö. VAJDA, 305-6.

⁹ Willy FLEMING, Die Problematik der Bezeichnung „Biedermeier”, Germ-Rom, Mon, 39, 1958 adja meg a végső lökést Friedrich Sengle három kötetes, Biedermeierzeit című munkájának megírásához, véli Vajda György Mihály.

¹⁰ Vö., VAJDA, 306.

¹¹ „Az este rendesen a színházban telik el, előadás után a Csigában ülnek össze. Ott néha-néha eltöltik az időt hosszabb ideig is. Írók, színészek anekdotákat beszélnek el, néha szavalnak, dalolnak; ha már néhány kancsó kiürült, Vörösmarty is el-eléneklí egyik kedvencz nótáját. Csendes, nyugodt élet ez, mint a Biedermayervilág, a mely körülöttük terül el, a hol az utczákon az asszonyok szerény kalapban, abroncsszoknyában járnak, az urak szűkre szabott derekú kabátban, aranygombos sötétzöld vagy kék frakkban, kürtőkalappal, melyek közt el-elvegyül az egyszerű zsinóros sötét magyar dolmány, a rojtos nyakkendő és csizma. A hogy a lapok divatképein láthatni.” VÉRTESY Jenő, A magyar romantikus dráma, 1913, 39-40.

¹² ZOLNAI Béla, A magyar biedermeier, Holnap kiadó, 1993.

címmel kötetet is jelentetett meg, melyben az irányzatot a reál-idealizmus polgári világnézeteként definiálja, mely az antikizáló és romantikus inspirációk között keresi a maga önkifejeződésének a lehetőségét, mindeközben lemondással menekül a politikai élettől a családi kör magányába, a hasznos multságok és időtöltések otthonába¹³.

Zolnai mellett a 1930-40-es években olyan nevek munkálkodtak a kutatásokban, mint például (szintén) a francia *biedermeier* megvalósulási lehetőségeit is vizsgáló Baróti Dezső¹⁴, a jellemző magyar *biedermeier* szóhasználatokat feltételező Trócsányi Zoltán¹⁵, Pénzes Balduin¹⁶, vagy éppen a *Biedermeier a magyar költészetben* című disszertációt megíró Gárdonyi Klára.¹⁷

1945-öt követően az aspektus megváltozott, a stílus kérdéskörét középpontba helyező kutatások helyét főként a történeti és irodalmi tendenciákat egymásra olvasó elgondolások vették át, amelyet például a Pais Dezső szerkesztette, *Nyelvünk a reformkorban*¹⁸ című kötet dolgozatai tükröznek.

Új lendületet a stílustörténeti kutatásoknak Vajda György Mihály 1977-ben az ItK-ban megjelentetett, nagyvonalakban az elmúlt fél évszázad nemzetközi *biedermeier*-kutatásainak eredményeit összegző értekezése adott.¹⁹ A Vajda által is képviselt „az irodalmi nyelvben látványosan megnyilvánuló érzelem-, kecsesség-kultusz képző- és iparművészeti fogantatását hangsúlyozó”²⁰ vélemény szerint, a megnevezés sem korszak, sem stílus, sem pedig irányzat megnevezésére nem megfelelő, mégis „Egy bizonyos magatartás, hangulat, témaválasztás jellemzésére alkalmazható az irodalomtörténetben is.”²¹

¹³ Uo. 10.

¹⁴ BARÓTI Dezső, *Biedermeier ízlés a francia irodalomban*, Kolozsvár, 1942.

¹⁵ Vö. TRÓCSÁNYI Zoltán, A magyar nyelv *biedermeier* korszaka, *Magyar Nyelv*, 1927, 389-395. Trócsányi, mint a stílus ismérvét, a reformkori neologizmusok és a divatlapok „gügyögő” nyelvezetének a költői nyelvhasználatban való megjelenését állapítja meg.

¹⁶ Vö. PÉNZES Balduin, Az úgynevezett „almanach-líra”, *Pannonhalma*, 1937, 49-59. A Trócsányira is hivatkozó Pénzes az almanach-lírikusok ismérveként a „németesség” mellett a nyelv elirodalmiasítását nevezi meg. Elmélete igazolására az általa *biedermeier*nek tekintet lírikusok egyes mondattani kategóriákat érintő általános magatartásait nevezi meg: „A jelzők kényesek, hangzatosak, de minősítő szerepük csekély: andalgó, aranyló, bájos, csapongó, csergő...”, „Szeretik az almanach-költők a bágyadt, andalító hatású igéket. (...) Az almanach-költemények legkedveltebb igéi: andalodik, andalog, alél, bágyad, bágyadozik, bágyaszt, csapong, csörgedez ...”.

¹⁷ GÁRDONYI Klára, *Biedermeier a magyar költészetben*, Budapest, 1936.

¹⁸ *Nyelvünk a reformkorban*, PAIS Dezső, Akadémiai Kiadó, 1955.

¹⁹ Vö., T. ERDÉLYI, 17.

²⁰ FRIED István, Szempontok a „biedermeier” fogalmának értelmezéséhez, *Helikon*, 1991 1/2, 139.

²¹ Vö. VAJDA, 312. Divatszzerű elterjedése ellenére a szakirodalom jórészt egyetért arra nézve, hogy nem tekinti önálló stílusnak a *biedermeier* irodalmat – írja Vajda. „Néhány alkalmazott, ipar- és díszítőművészetben kétségtelenül az, a festészetben és az irodalomban azonban aligha egyéb, mint a XIX. századi realizmus egyik variánsa.” A „nagy” realizmusnál visszahúzódóbb, kispolgáribb, költőibb, sokat megőrzött a romantika érzelmi telítettségéből. Sokszor nehéz megkülönböztetni a német nyelvű irodalomból ismert „költői realizmustól”, amely Kelet-Közép-Európa irodalmainak realistáinál is feltűnik. „De nincsen specifikusan *biedermeier* művészi módszer, nincsen különálló *biedermeier* stílus.”. Míg a romantika és a realizmus módszere és stílusa, azok

Vajda az irodalmiság megfelelő módozatának Georg Hermann, *Das Biedermeier im Spiegel seiner Zeit* című, levelekből, naplórészletekből, emlékiratokból, a népeletből vett jelenetek leírásából álló dokumentumgyűjteményét tartja, melyet alkalmasnak vél a biedermeier életformák *tükrözésére*, az ünnepeinek és hétköznapijainak, erényeinek és hibáinak bemutatására.²² Zolnai a biedermeier 20. század eleji nosztalgiaja, revideálhatósága kapcsán szintúgy kiemeli a Hermann anyag jelentőségét: „rengeteg dokumentum áll rendelkezésünkre a táblabíró-kor társaséletének megismerésére. (...) Minthogy a biedermeier állandóan tükröt tartott maga elé és gyönyörködött a saját vonásaiban, színességében”²³ A biedermeier *borúra-derű*²⁴ életbölcssége újra megmutatkozott a tízes évek nagyközönségének a száz év előtti világba való visszafordulásában. Míg aztán a „neobiedermeier-divat”, amely eredetileg a művészi múltba fordulás egy módozataként jelent meg, tömegcikké vált. „A biedermeier-kaptafát készen és olcsó árulták” a *'Bongs Schönbücherei'* vállalat illusztrációkkal ellátott kiadásban forgalmazta (...) Georg-Hermann kultúrtörténeti dokumentumokban gazdag, szerteágazó kutatásokon alapuló könyvét, mely „csak fölhígításra vár, egy kis képzelmi szósszal való leöntésre.”²⁵

Zolnai véleményét, miszerint a divatszerű folyamatnak köszönhetően az 1910-es évekre „feltámasztott korszak (...) polgárjogot nyert mint új stíluslehetőség az irodalomban”²⁶ - a fentebb soroltak mellett (Fleming, Vajda) Friedrich Sengle-re hivatkozva, aki arra inti a német nyelvterületen is megújuló biedermeier megítélésével kapcsolatban az irodalom-, művészettörténészeket, kerüljék hogy a: „biedermeier kommod-darabkából”²⁷ egy egész, réginek látszó, ám valójában modern bútordarabot” fabrikáljanak.²⁸ -, ugyanakkor

variánsai leírhatók, a biedermeier magatartással, világnézettel „nem tudunk annak speciálisan megfelelő stílust és művészi módszert párhuzamba állítani.” Vö. Uo. 312.

²² Vö., VAJDA, 310-12.

²³ ZOLNAI, 32.

²⁴ Az Akadémia 1830-as megalakulásakor, a pozitív jövőlátás jegyében, jelmondatául e két szót választotta. Johann Ender ábrázolásában a felirat Hébe istennő pajzsán olvasható. „Johann Ender nagyméretű (3,5 m magas, 2,5 m széles), reprezentatív Akadémia-allegóriáján (Borúra derű, olajfestmény, 1831) – melyet a megrendelő Széchenyi István a Tudós Társaságnak ajándékozott 1834-ben – Hébe a tudomány és a művészet italával kínálja a sasként megjelenített magyar nemzetet.”

http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/tudomany/kiadvany.html

²⁵ Vö., ZOLNAI, 112-5.

²⁶ U.o., 113.

²⁷ Ahogy egyes életműveket is részleteiben érdemes vizsgálni, hívja fel a figyelmet Sengle, biedermeier könyvének első fejezetében. („Man müsste dann allerdings idealtypisch verfahren und nicht vom ganzen Lebenswerk einzelner Dichter (...), sondern von einzelnen Werken, Taschenbüchern, Musenalmanachen und Gattungsanthologien ausgehen, über deren biedermeierlichen Charakter man sich leichter einigen kann.”) Vö. Friedrich SENGLER, *Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution. 1915 bis 1848.* Stuttgart, I. köt. 1971, 443.

²⁸ Vö., Friedrich SENGLER, *A biedermeier kor*, Helikon, 1982, 1/4, 11.

elutasítanám, továbbra sem kívánom, sem korszak, sem stílusjelölőként használni a *(neo)biedermeier* fogalmat.

Mindazonáltal érdemesnek látom röviden kitérni egy e korban jellemző tendenciára, az almanach-líra megjelenésére irodalmunkban, mely számunkra, mint a biedermeier irodalom egy elképzelhető terepe, a Krúdy művekben való gyakori előfordulása révén is érdekessé kell, hogy váljon. Bár Wéber Antal is kiemeli, hogy Pénzes Balduin 1937-es munkája óta az irodalomtörténet pusztán meglehetősen szikár definíciókat szolgál az almanach értelmezésére²⁹, esetünkben, mikor csak érintjük a kérdéses területet, mégis elfogadhatónak tűnik Szabó Zoltán almanach-lírára is vonatkoztatható rövid hozzászólásával megelégednünk: „az 1820-1848 közötti évkönyveket és divatlapokat átnézzük, lépten-nyomon ennek a líratípusnak, egy valójában „szobalevegő-költészet”-nek a darabjaival találkozunk.”³⁰ Krúdy biedermeier miliőt megidéző szövegrészleteiben rendszeresen találkozunk az ebből a *szobalevegőből*, a divatlapok-, arcképalbumok-, almanach típusú kötetek által közvetített képi- és szövegvilágból identitást építő, vagy azoknak birtoklás révén (ön)értelmezést nyerő szereplőkkel. „Mint egy biedermeier ifjú, finom kötésben verseskönyvet hordott a zsebében, ...”³¹, olvashatjuk A vörös postakocsi, „– Nagyon félreérted a dolgot, kedves barátom, hogy velem, a Gothai Almanach ismerőjével mersz vitatkozni”³², vagy a *Jockey Club* oldalain. Mivel a jelenség - bár mint jeleztem, a szélesebb tárgykör része -, további tárgyalása messzire vezetne a kijelölt célunktól, így a rövid kitekintés után visszatérve, a biedermeier jelenlétének és általános megítélésének magyarországi feltételeiről ejtenék szót.

Többek szerint, a Kluckhohn és utódai által hangsúlyozott német rezignáció, időbeli kereteit tekintve nem állítható párhuzamba a magyar eseményekkel. T. Erdélyi Ilona a magyarországi állapotok, a Zolnai által is emlegetett apolitikusság kapcsán véli úgy, az hazánkban nem jelenhetett, nem jelent meg a 19. század első felében. „A polgári átalakulás nálunk másképp történt, mint legközelebbi szomszédainknál (...) Megkülönböztetett minket a Habsburg-birodalomban alkotmányunk és vármegyéink által elfoglalt különleges helyzetünk. (...) megyéink és követeink szakadatlanul védelmeztek Bécs meg-megújuló támadásai ellen (...) Következésképpen sem a politika hiánya, se a közélettől való visszahúzódás, (...) sem pedig a rezignáció nem jellemezte magyarjainkat”³³

²⁹ Vö. WÉBER Antal, Az almanachlíráról – másként, Irodalomtörténet, 2002/3, 317.

³⁰ SZABÓ Zoltán, Kis magyar stílustörténet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1982, 183.

³¹ KRÚDY Gyula, A vörös postakocsi, Őszi utazások a Vörös postakocsin I, Babits kiadó, Szekszárd, 1993, 127.

³² KRÚDY Gyula, Jockey Club, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980, 331.

³³ Vö., T. ERDÉLYI, 16-7.

Varga Pál a magyarországi rezignáció elterjedése kapcsán megállapítja, polgárosodásunk menetében és legfőképp irodalmunkban, majd csak a kiegyezést követő évtizedekben figyelhető meg tendenciózan a nyugaton lezajlott eseményekhez hasonló. Sőt ezen túlmenve úgy véli, a magyarországi társadalmi átalakulások ütemének eltolódásában keresendő a hazánkat jellemző, torlódott stílustörténeti fejlődés gyökere is: „a magyar polgárság, a polgárosodó nemesi rétegek nem élhették át a felemelkedésük ideológiájául szolgáló felvilágosult racionalizmus pályájának derékba törését,(...) s mást jelentett neki a századelő európai restaurációja is, mint a nyugat-európai kortársainak; más volt itt a szerepe a liberalizmusnak is. A romantikus művész itt nem kényszerült arra, hogy a racionális világmagyarázat mögött keresse a lét mélyebb összefüggéseinek értelmét, s arra sem, hogy az elidegenítő társadalommal szemben szabad, független szubjektumként határozza meg magát. Ehhez hasonló tendenciák az 1867 utáni magyar polgár, művész helyzetében mutatkoznak (...) az újromantikus művész vagy vállalta, hogy megbélyegzi őt a pozitivista közszellem, vagy úgy lett romantikus, hogy mindjárt meg is próbált túllépni a romantikán.”³⁴ A kiegyezést szokták a polgárság és a polgárosodni kívánó nemesség közti kompromisszumnak minősíteni, mely kitermelte a társadalmi alkuból kirekesztett, érvényesülni nem hagyott réteget, majd pedig az egyes alkotók köreit „amelyek a társadalomban egymás mellett és egymással szemben állottak.”³⁵

Az említett stílustorlódás - mely jelentette a hagyományosnak mondhatóak mellett az újabb áramlatok, mint a szecesszió, impresszionizmus, szimbolizmus stb. feltűnését -, egyik speciális esete lehetett a magyarországi biedermeieré, melynek a reformkori változatára a 20. század elején alkotók hosszú sora által is történik irodalmi reflektálás.

T. Erdélyi Ilona úgy véli, a helyzet specifikuma a romantika és a biedermeier a nyugatinál szorosabb típusú összekapcsolódásában áll. A nemesi romantika először népnemzetivé alakulva, majd később devalválódva, alkalmazkodott a biedermeier megszabta ízléshez, mely a nagy elbeszélést lekerekítve, stilizáltan kívánt megjeleníteni a nagyobb olvasóközönség előtt.³⁶

A későbbiekben szem előtt tartva a német szakirodalom kitételeit, a magyarországi helyzetspecifikumot, és elfogadva Vajda György Mihály a fogalom irodalomtörténeti elemzéshez való felhasználhatóságához szabott feltételeit, tesztek megállapításokat a Krúdy

³⁴ Vö., VARGA Pál, Szentimentális-biedermeier-irány a XIX. század második felének magyar lírájában, Irodalomtörténeti Közlemények, 1981, 1, 48.

³⁵ SCHÖPFLIN Aladár, Konzervatív kritika, fejlődő irodalom, Nyugat, 1921, 1, 569-70.

³⁶ Vö., T. ERDÉLYI, 17.

szövegek szignifikánsnak vélt részleteiről. Mindenek előtt azonban szükségesnek látom az írásokban megjelenő biedermeier stilizáltságáról is szót ejteni.

„Minden régen volt, ami azelőtt volt”³⁷

A szokások, magatartások, használati tárgyak, díszek, nyelvhasználat³⁸, az attitűd század eleji, referenciálisnak mondható, a művekben a realitás ellenpontjaként álomvilágot ígérő magatartás megidézése által létrehozott miliő, ahogy a kortárs olvasó is érezkelhette, stilizált. Kosztolányi az *Aranykéz utcai szép napokról*³⁹ elmélkedve megjegyzi: „ez a kor nem »történelmi«. Inkább arról van szó, hogy az író elképzel egy régi kort, és a maga mulatására – bevallottan – játszik vele”.⁴⁰ A jelenségre Perkátai László az elbeszélői nyelvhasználat kapcsán, a szecessziós Szomoryval párhuzamot vonva hívja föl a figyelmet: „Van Krúdyban valami különös, finomkodó vonás [...] Az elstilizált nyelv finomkodása mögül azonban mindig kicsillan a mindent látó, sőt kiábrándult emberismerő, aki tudja már, hogy »mit csinálnak az emberek, mikor azt hiszik, hogy senki sem látja őket.« S itt elérkeztünk az író és szerep kettősségéhez. A gordonkázó lovag és az éles megfigyelő kettősségének stiljelenségekben való tükröződéséhez.”⁴¹

A jelenségnek később Fülöp László is figyelmet szentel: „A Krúdy-regények nagy csoportja arról tanúskodik, hogy az elbeszélői magatartás dinamikai rendszerében izgalmas kettősség teremt feszültséget. Egyrészt teret követel magának a beleélő-átélő törekvés, a lírai önkifejező szándék, a vallomáshajlam. Ez a közelítést, a feloldódást, az azonosulás tendenciáját erősíti fel. De működnek a magatartásvezérlés ellentétes hajtóerői is. A fölényre törekvő, anyagán kedve szerint uralkodni kívánó, mindenhatóságát érvényre juttatni akaró elbeszélő is teret kér magának. Ez a magatartáselv az ironikusan színezett távolítást,

³⁷ KRÚDY Gyula, *Magyar tükör*, Publicisztikai írások 1894-1919, Baljóslatú nap, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1984, 459. (Ezentúl a kötet címét - a fejezetcím és oldalszám megadása mellett „I.m.”-ként jelölöm)

³⁸ Bizonyos, főként lexikai archaizmusok bevezetése a szövegvilágba. Vö. PETHŐ József, *Szecesszió és biedermeier. Stilizált biedermeier Krúdy novelláiban* = *Születésnap kalandok*, szerk., Fráter Zoltán, Gintli Tibor, Budapest, 2014, 48. Például: „Ennek a háborúnak a képzete a gőzkalapács egyenletes, ellenállhatatlan, egyhangú és fáradhatatlan munkájának képzete *leend*.” I. m. Téli hadjárat, 88. vagy: „A Hofrát leánya, bizonyos Lotti, különben is szemérmetlen perszóna *vala*.” I. m. A bécsi szennyes, 200.

³⁹ KRÚDY Gyula, *Aranykéz utcai szép napok*, Tevan Kiadó, 1916.

⁴⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy ég alatt*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 250.

⁴¹ PERKÁTAI László, *Krúdy Gyula*, Délmagyarország, Szeged, 1938, 112.

elkülönítést, tárgy fölé emelkedést vonja maga után. Ez az érdekes ambivalencia is hozzátartozik a regényírói elbeszélésmód bonyolult, gazdag rendszeréhez.”⁴²

Az eddig elhangzottakat szem előtt tartva azonban, a felvezetett publicisztikák irányába vezető nyomvonal követhetősége végett, azonban szűkítenünk érdemes a stilizálás fogalomkörét. A Világirodalmi lexikonban Baránszky-Jób László „stilizálás” szócikk alatt a többértelmű kifejezés magyarázatául a következőket olvashatjuk: „mindenekelőtt jelenti azonban [...] a stílszerű formaelemeknek olyan fokozását, amelynél fogva háttérbe szorul a tárgyi-lexikális jelentéstartalom, s a stíluselemek válnak uralkodóvá. A stilizálás lényegében a történeti fejlődés során kifejeződött, elvonttá vált stíluselemek jegyében való átalakulást jelent; stilizáláson mindenkor elsősorban bizonyos történetileg kialakult stílushoz (román, gótikus, barokk, empire, biedermeier) való alkalmazást értünk”⁴³ Ahogy Pethő József is felhívja figyelmünk,⁴⁴ a stilizáció terminusnak az irodalomtudományi szakirodalomban használatos jelentéseit összegezve, ezt az értelmezést bontja ki meghatározásában Benyovszky Krisztián is a *Modor vagy dialógus? Szempontok az irodalmi stilizáció értelmezéséhez*⁴⁵ című munkájában. A továbbiakban a fentebb sorolt biedermeiernek mondható ismérvek kimutatásai mellett, hangsúlyt kapnak Benyovszky *rájátszás, a hagyománnyal folytatott párbeszéd, a tradíció újraértése és a jellegadó kontúrok kiemelése* megnevezésű kategóriái is.

„Ő az a költő, akit a Biedermeier inspirált”⁴⁶

Ha túlzónak is hat, Zolnai, a fejezetcímbe idézett megállapítása, Krúdy bizonyos műveiben (és talán alkotói szakaszaiban) jól kimutatható a biedermeier hangulatok és az annak megfelelő magatartások megéléséhez szükséges tárgyi-, szellemi természetű kultúrájának jelenléte. Főként igaz ez a második, az un. *első érett írói korszakára*, melyet

⁴² FÜLÖP László, Közelítések Krúdyhoz, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1986, 291.

⁴³ BARÁNSZKY-JÓB László, *Stilizálás = Világirodalmi lexikon 13.*, főszerk. Szerdahelyi István, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 604.

⁴⁴ FRÁTER Zoltán, Gintli Tibor szerk, Születésnap kalandok, Budapest, 2014, 41-2.

⁴⁵ BENYOVSZKY Krisztián, *Modor vagy dialógus? Szempontok az irodalmi stilizáció értelmezéséhez*, Tiszatáj 2003/5, 79.

⁴⁶ ZOLNAI, 112.

1910 és 1917 közé tesz a szakirodalom.⁴⁷ „A háború alatt nem csak novelláiban, de cikkeiben, tárcáiban is elszaporodnak Krúdy múltba-révedései”⁴⁸ – írja Szabó. S bár mint önvallomást, szinte készpénzként veszi át Rezeda szavait:⁴⁹ „Ha biedermeier idillt, ha valamiféle soha-nem-volt Pest-Budát fest a képzelete, ez tudatos önámítás, és a felsorolt okokon kívül „komédiás-hajlama” is belejátszik”⁵⁰ ő is felfigyel a sorok közül kivilágító modorosság arány(talanság)aiból fakadó iróniára. Erre a stilizálásból (a referenciális elemek halmozásából) fakadó iróniára mutat rá Hatvany, aki egy levelében biedermeierbe csomagolt bombaként nevezi meg az alakzatot.⁵¹

„Éljen a háború”⁵²

A kötetként először 1922-ben⁵³ kiadott *Magyar tükör* című publicisztikai gyűjteményben Krúdynam 1894-től szerepelnek írásai, melyek eredetileg a *Déli Hírlap* és a *Magyarország* hasábjain megjelent hírlapi cikkek szövegei. Bár kétségtelen, hogy a Krúdy publicisztikai univerzumból kiemelt szegmens vizsgálata a kérdéskör tekintetében nem hozhat mindenre kiterjedő eredményeket, ám a dolgozat terjedelmi korlátaira tekintettel, erre nem is tehetnék kísérletet. A már megjelent publicisztikai kötetek⁵⁴ ismeretében azonban úgy vélem,

⁴⁷ SZABÓ Ede, Krúdy Gyula, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1970; CZÉRE Béla, Krúdy Gyula, Gondolat, Bp, 1978; KEMÉNY Gábor, Szindbád nyomában, MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp, 1991. etc.

⁴⁸ SZABÓ Ede, Krúdy Gyula, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1970, 138.

⁴⁹ „Idáig álarcoskodás, színészkedés kedvéért rajongtam a múlt századbeli érzelmes életekért, manírokkért, szerelmekért, bohóságokért, kék frakkért és krinolinokért. Magamban mindig tudtam, hogy a régi vízivárosi temetőben fekvő öngyilkos-szerelmesek egy elhibázott korszak szentimentális és képzelgő hatása alatt végezték ki magukat. Komédiás kedvem okozta, hogy azt prédikáltam: legjobb megszökni otthonukból a fiatal nőknek az éneklő lovaggal, és padlásszobában tengetni életüket a szerelem mindenhatóságából. Bennem rejtőzött gonoszság vezette a szavakat, amelyeket hiszékeny, beteges hajlamú nők fülébe eregettem, hogy válasszanak titkos szeretőt, mert ugyanígy tettek már a nagyanyáik. Utánoztam múlt századbeli érzelmes férfiakat azoknak szíve nélkül. Az állatszeliidítő tekintetével mutogattam véres húst az állatoknak, amikor bűnös gondolatokra és kívánságokra tanítottam a nőket. Mindig tudtam, hogy hazudok, színészkedtem még akkor is, midőn szerelmi szenvedést játszottam.” KRÚDY Gyula, A vörös postakocsi, Őszi utazások a Vörös postakocsin I, Nagy Kópé, Babits kiadó, Szekszárd, 1993, 509-10.

⁵⁰ SZABÓ Ede, Krúdy Gyula, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1970, 138.

⁵¹ HATVANY Lajos – Krúdy Gyulának, Wien, 1925. július 14. után, in Hatvany Lajos levelei, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1985, 206.

⁵² „Még nem értek a Köröndhöz, amikor meghallották azt a tompa zúgást, földrengés morajlását, amely ezen az estén Budapestet talpra állította: – Éljen a háború! Bőgött az egygyéolvadt százezer hang a városból. Július végén járt az idő. – No, látod, úgyis visszamennél az életbe! – szólt Johanna megszorítva Rezeda karját. – Háború! – ismételte Rezeda. – Háborúba kell menned, kisfiam! – kiáltotta Johanna. És úgy szájon csókolt a örömeiben Rezedát, mint egy markotányosnő.” KRÚDY Gyula, Rezeda Kázmér szép élete, Griff, Bp, 1944, 7.

⁵³ Gedényi szerint 1921-ben jelent meg, csak a külső címlapon áll 1922. GEDÉNYI Mihály, Krúdy Gyula (Bibliográfia), Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1978. <http://krudy.hu/Muvei/gedenyim.html>

⁵⁴ KRÚDY Gyula, Magyar Köztársaság Almanachja, Zrínyi Kiadó Nyíregyháza, 1988. KRÚDY Gyula, Magyar tükör, Balassi Kiadó Budapest, 1998. KRÚDY Gyula, Publicisztikai írások 1, 2, Kalligram Kiadó, 2006, 2008.

ha a teljesség igénye nélkül is, a kiválasztott szövegek kellő érzékletességgel tükrözik a század eleji Krúdy-biedermeier milyenségét. A kötetbe gyűjtött, eredetileg 1914 és 1919 között közölt cikkekből szemezgetve kívánok megállapításokat tenni az (újságíró) Krúdy a háborúhoz és a biedermeier megnyilvánulásokhoz való, kimondott és implicit viszonyulásáról és azok relációiról.

A választott - a háborús téma megközelítésének szempontjából változatos -, szövegek, cím szerint a: *Szeptemberi alkonyat* (1914), *Az új regény*, *Téli hadjárat* (1915), *Alvó nők városa*, *Márciusi vecsernye*, *A nők keze*, *A bécsi szennyes*, *Rip* (1916), *Doktor Biedermayer* (1919) alaphangja kezdetben a háború iránt lelkes, később azonban óva intő, borúlátó orgánus.

A korábbi, 1914-5-ös megjelenések az orosz (és szerb) front jelentős eseményei köré rendeződnek. A *Szeptemberi alkonyat* című, 6-án közölt írás, Kelet-Galícia 3-i muszka bekebelezését⁵⁵ követő reflexióként értelmezhető: „A hadnagyunk a homloka közepébe kapott orosz golyót, estére meghalt a mezőn. Az égboltozat, amerre lehajlik, körös-körül piros az alkonyatban: vajon hol ment le a nap Galiciában?”⁵⁶ A vele motívumaiban, (pl.: kardrántás, heroikus leírások) és szóhasználatában is (pl.: vörös ördögök⁵⁷) több párhuzamot mutató *Téli hadjárat* című január 24-én lehozott cikk, a tél eseményeinek: egyfelől Belgrád december 2-i ideiglenes elfoglalásának, másrészt a december 12-25-ig tartó német, osztrák-magyar előrenyomulás, az oroszok Dunajec, Grlicéig való nagy véráldozatot követelő visszaszorításának, harmadrészt Bukovina 23-i visszafoglalásának⁵⁸ (cseppet sem optimista) köszöntéseként olvasható. „És mintha sohasem csinálnál egyebet, te drága magyar paraszt, mindig fegyvert köszörülnél, puskát forgatnál, és lövőárkot ásnál: megvédted országodat, megmentetted határodát, fél esztendő legendás hosszadalmasságában ellenálltál milliónyi oroszoknak, szerbnek északon és délen.”⁵⁹

„mintha Jókai írna egy új regényt.”⁶⁰

KRÚDY Gyula, *Pesti levelek*, Magvető könyvkiadó, Bp, 1963. A tegnapok ködlovagjai. Válogatott cikkek. Szépirodalmi K, Bp, 1961. *Pesti album*, Publicisztikai írások 1919–1933, Szépirodalmi K, Bp, 1985.

⁵⁵ Vö. PÁNDI Lajos, *Köztes Európa, 1759-1997*, Teleki László Alapítvány, Bp, 1999, 170.

⁵⁶ I. m., *Szeptemberi alkonyat*, 63.

⁵⁷ I. m., *Szeptemberi alkonyat*, 59. és *Téli hadjárat*, 88.

⁵⁸ Vö., PÁNDI, 170-2.

⁵⁹ I. m., *Téli hadjárat*, 89.

⁶⁰ I. m., *Az új regény*, 66.

Kétségtelen, hogy az ebben a korszakban íródott Krúdy novellák, (kis)regények⁶¹ némely darabjai szintúgy felvonultatják a biedermeier stilizált attribútumait, mint a hírlapi cikkek, azonban az előbbieket elemzésétől a célul kitűzött publicisztikák vizsgálatának követhetősége végett ezúttal eltekintenek. A későbbi szövegértelmezések felvezetéseként röviden a Zolnai biedermeier könyvében sorolt ipar- és képzőművészeti cikkek és magatartások előfordulásait mutatom fel a modorral, nyelvvel, térrel, tárgyi referencialitásokkal játszadozó Krúdy írásokban.

A Krúdy szövegek Pest-Budájára visszatért a „Biedermeier, amely tulajdonképpen még el sem utazott innen, a városkapunál visszafordította az utazókocsit.”. A fogalom így, megszemélyesítve, a külsődleges leírásokon túl alkalmasnak tűnik a belsővé tett viszonyulások leírására is, történjen az, bár narrátori-, vagy akár önreflexív aktusként. Ennek megfelelően *A nők keze* szövege a vallásos hagyományok megújulásának kontextusában, mint irodalom, önmagával is számot vet: „Természetesen a vallás halad legelől. Mindenki vallásos. A szemek az égre néznek. Az olvasmányok szeretnek légies, régebbi idők divatjával foglalkozni.”⁶² A cikk az olvasás- mellett felhívja a figyelmet, a Zolnai által is hangsúlyozott zenei-, öltözködés-, írás-, és magatartásbeli szokások megváltozására is. „a tavaszi női ruhák már lenge, régi stílusos szabásban kerülnek elő a varrónők ujjai alól” (...) „mindenféle lágy, édeskés dalok bujdosnak a szívekben” (...) „az itthoniak pedig ellágyult, meggyötört szívvel – mint a régi korok letűnt gavallérjai, regénydámái, naplóíró kisasszonyai – merengve sóhajtanak az elhagyott lugasban.”⁶³

*Az ingváll szalagocskái, bohókás fodrok*⁶⁴, *szalagos cipők, amulettek*⁶⁵, *hosszú fűzőt viselő asszonyok, kázmír vagy tengerzölden lobogó szoknyák*⁶⁶ etc., a női öltözködési szokások felemlegetése mellett, a férfidivat is gyakran említésre kerül. *Rákóczi Ferencesen lecsüngő bajuszú, hosszú sörényű, de potrohában elnehezedett, sárga csizmás, zöld nadrágos, biedermeier frakkos* alakok elevenednek meg a *Szeptemberi alkonyat* lapjain⁶⁷. Az arcszörzet, *a fürtös fej* jelentéstulajdonító szerepét⁶⁸ a *Márciusi vecsernye* elbeszélője is nyomatékosítja,

⁶¹ A vörös postakocsi, Őszi utazások a vörös postakocsin, Bukfenc; A Francia kastély – eleve regénynek íródott. Vö. BEZECZKY Gábor, Mit nevezünk Szindbádnak?, Irodalmi Magazin, II. évf., 2014/3, 57.

⁶² Vö., i. m., *Nők keze*, 135.

⁶³ I. m. *A nők keze*, 135.

⁶⁴ I. m. Doktor Biedermayer

⁶⁵ I. m. *Az új regény*, 64.

⁶⁶ I. m. *Szeptemberi alkonyat*, 59.

⁶⁷ U. o., 59.

⁶⁸ ZOLNAI, 14-5.

aki a csupaszságot, *amerikaiias szőrtelenséget* egyenesen a *nemzet- és istentagadással*⁶⁹ azonosítja.

Zolnai elmaradhatatlan jellemzőként állapít meg bizonyos, a családi ház be- és elrendezettségére vonatkozó feltételeket. Az otthon legfontosabb tere, a zongorával, csecsebecsék tárolására fenntartott vitrinnel, zenélőórával, pipatóriummal, rokokó képekkel, silhouette ábrákkal, klasszicista szobrokkal stb. díszített szalon kerül bemutatásra többek közt *A Bécsi szennyest*, „az Aranykéz utcában megnyílt egy ablak, és álomszerűen lengő csipkefüggönyök mögül zongoraszó hallatszott”⁷⁰, vagy a Petőfi *Jöjj tavasz, jöjj!* verséből vett mottóval bevezetett *Márciusi vecsernye* című cikk oldalain, melynek elbeszélője a múlt század ifjaira való emlékezésre hívja meg a női olvasót. „Emlékezik, asszonyom...” A fikcióban megidézett horgolt terítőről leemelt arcképalbumból „zsinóros ruhában, fűrtös fejjel, furcsa, szinte másvilági tekintettel lépegetnek elő a múlt századbeli urak és hölgyek”. Az elbeszélő általi felsorolásból értesülünk az őket körülvevő, elképzelt biedermeier-világ tárgyi, morális felszereltségéről is. Az „aranypapirosba kötött, miniatűr kiadású Regék”, „Füredi emlék a tollszár, és a falon rejtekkép, amely oldalról Damjanichot vagy Kossuthot, szemtől szembe Széchenyi arcvonásait mutatta”, „foxterrierlábú fotelemben” üldögélő árnyak, akiknek, „a Klapka-indulót muzsikálja az óra”, a múlt olyan megidézései, amelyek a biedermeier esztétikumával együtt a szabadságharc hangulatát is a szövegbe emelik. „A férfiak mind úgy tűnnek fel előttem, mint a szabadságharc nemzeti gyűlés képviselői a debreceni nagytemplomban vagy (...) a vértanú Batthyány arcvonásai derengenek e néma férfiarckok mélyében, a Kossuth szemei mintegy porszemecskékre feloszolva, eljutnak minden múlt századbeli férfi tekintetébe, Petőfi büszkesége a válltartásban és a hetyke fejvetés nem Széchenyi fiatalkori arcképeiről való?”⁷¹

A múltbéli figurák albumokból való kiléptetésével jelenvalóvá tett heroikus hangulat rajzolódik meg a szöveg második felében is, ahol az elbeszélő párhuzamot állítva fel, már a világháború hős halottjainak fotográfiáit mutatja be: „És most, egy késői márciusban, a régi március után, újra arcképekkel telnek meg az albumok a nők szalonzasztalain. Új férfiak jönnek a régiak helyére, az új háború hősei. (...) amely egyáltalán nem hasonlít korunk megszokott és rendszeressé váltott, modern férfitípusához.”⁷²

A múlt és jelen háborúinak összekapcsoltságára mutat rá Szörényi László *A 42-ös mozsarakat* tárgyaló szövegrészlete, mely a szabadságharc eseményeit elbeszélő történetekből

⁶⁹ I. m. *Márciusi vecsernye*, 117.

⁷⁰ I. m. *A bécsi szennyest*, 198.

⁷¹ Vö. I. m. *Márciusi vecsernye*, 115.

⁷² U. o., 117.

táplálkozó Krúdy háborús elképzelései kapcsán megállapítja: „A világháború első hónapjaiban veti papírra Krúdy A 42-ös mozsarak című regényét, (...) Feltűnő ebben a könyvben (...) az, hogy Krúdy – élmények híján emlékekből táplálkozó háborús lelkesedésében – a sokszor elmesélt szabadságharcos élményvilágot vetíti rá (még akár Krúdy Kálmán csínytevéseit is) a merőben más típusú öldöklő harcra.”⁷³

Ahogy arra Kelemen Zoltán is felhívja a figyelmet⁷⁴, ezt a poétikai magatartást látszik igazolni a háborúért még lelkes *Szeptemberi alkonyat* című szöveg. „Ezer huszár sebzett bika módjára ordít: rajta!” (...) „A paripák szinte fölsivítanak, fölhördülnek, mint a zsákmányra ugró vadállatok. (...) Az előrenyomuló kardok acélja egy hosszú villámlás, mint derült égen, napfényben fut végig az égboltozaton, az olvadó platina színében, a villámsugár. Fergeteg morajlik föl a csendes tájon. Mintha a föld szakadna. Így támadnak a huszárok.”⁷⁵ Míg a huszársereg képe később, a háború melletti eltökéltségében a történeti események hatására hamarosan lankadni kezdő Krúdynál is megjelenik. Az 1914 szeptemberében elhangzott, „Kard! Ki kard!”⁷⁶ csatakiáltás azonban már csak erőtlen felszólításként ismétlődik az 1915 januárjában közölt *Téli hadjárat* oldalain: „A kard ki, kard! vezényszó, (...) a legendás előre! a honvédek fergetegszerű szuronyrohama és egyáltalában az emberfölötti megrohanása és letiprása az ellenségnek csak ritkán jut görögtüzes felvonásához”⁷⁷.

A harci kedv a későbbiekben még tovább fokozódó megkopását egy azzal párhuzamosan kiteljesedő tendencia kíséri. A szövegekben a tettekreklés, a vakmerőség erényeinek dicséretét fokozatosan váltja fel a jelenből a múltba vágyó attitűd megjelenése. Ahogy *A nők kezében* olvashatjuk: „Mintha mostanában, midőn olyan valóságos az életnek minden perce, eseménye, mint a gránátlövés, a divat ijedten menekülne olyan dolgok felé, amelyeket már az emlékezetünkben elhagyogattunk.”⁷⁸

Az új regény sorain az író által még kárhoztatott a mihaszna közelmúlt: „a léha dologtalanság, a tömérdek naplopó és szerencselovag a kávéházból” és művi érzelgősség kora, ahol: „Szinte fölöslegessé váltott az irodalom és a vallás szentimentalizmusa”. A vágyott és dicsért realitás ezekkel szemben pedig a háború maga: „A vége mégiscsak az lett, hogy megjavultunk. Akárhogy nem akartunk tudomást venni a nemzeti eszméről, az ideálokról, a szentimentális világfelfogásról, az élet regényességéről: kiderült, hogy az élet sokkal

⁷³ SZÖRÉNYI László, „Multaddal valamit kezdeni”, Bp, 1989, Magvető, 227.

⁷⁴ Kelemen Zoltán, Krúdy Gyula és az első világháború (A 42-ös mozsarakról), <http://www.arts.u-szeged.hu/olasztanszek/osztrak-magyar-monarchia/krudy-gyula-elso>.

⁷⁵ I. m., Szeptemberi alkonyat, 59.

⁷⁶ U. o., 59.

⁷⁷ I. m., Téli hadjárat, 87.

⁷⁸ I. m., Nők keze, 135.

érdekesebb valami, mint valaha hittük.”⁷⁹ A *Téli hadjárat* beszélője korára hivatkozva már visszakozik, s a háború pátoszos megéneklése elől a családi ház nyugalmába elvonultan int óvatos apolitikusságra. „A háború most már nem olyan, amint a meséskönyveink, a hagyományaink mondták.(...) Az élet barátságtalan és hűvös, régi színdarab; a háború, amely ha talál fiatalon és heves vérmérséklettel sok esztendővel előbb, bizonyára megtette volna a magáét életmódom, gondolkozásom, világfelfogásom és keserves kedvem megváltoztatására. A biedermeier bútorok és képek helyett hadi szerekkel díszíteném házam.”, legyint az elbeszélő a „cifra komédiára”. Az író a háború veszélyeit itt a technikai újításokban kiteljesedő fegyverviselés és a hagyományos, magyar kardforgató harcmódor összeférhetetlenségének allegóriájában láttatja. Amely gesztus nyilvánvalóan ironikus, főként, ha számba vesszük hogy a harcok technicizáltságán kesergő szöveg Etelét, Hunyadit, Zrínyit, Vak Bottyánt, Görgey, Hadik, Lenkei seregeit idézi meg példaként. „A gyönyörű nemzeti elképzelést nyomorult farkasvermek és meglapuló árkok semmisíthetik meg, mielőtt a kard hegye elérné az ellenség koponyáját (...) a Zrínyi Miklós-féle kirohanások és az egekig hangzó Jézus kiáltások, Budavár szabadságharcbeli ostroma, Vak Bottyán sascsapásai, Görgey téli hadjárata s az összes hősi tettek, amelyek katonai példázatok voltak a magyar történelemből, új alakban jelennek meg...”⁸⁰

A jelen és a múlt összekapcsolása, a félmúlt hangulatának jelenvalóvá tétele többször irodalmi alakok megidézésével történik. Az író a valóság csalódásaiból a múlt esztétikumába vezetve el az olvasót, cseréli fel a jelen pusztulásának tényét a múlt ábrándképeire. Ezen a ponton idézném fel Gintli Tibor gondolatát, aki *A vörös postakocsi* Bonifác Bélájának dekadens poétikai szolamára⁸¹ rámutatva hangsúlyozza az irodalom és az élet, műben mutatkozó, esztétizáló szembeállítottságát.⁸² Megállapítását - A szépség, a művészet – és ezen belül az irodalom – e megközelítés szerint alapvetően életellenes, az esztétikum valamilyen módon mindig a halál felé törekszik, illetve a halálban valósul meg. -, elfogadhatjuk ugyanakkor Krúdy írásművészetének olyan jelenségeire nézve is, mint a biedermeier, mely főként a háború iránti lelkesedés kioltódása után vált az írások markáns jegyév. Krúdy

⁷⁹ Vö. I. m., Az új regény, 66-7.

⁸⁰ Vö. I. m., Téli hadjárat, 86.

⁸¹ „A nagy gyönyörűséges Életnek semmi köze nincs az apró, sűrű betűcskékhez. (...) És ha egy családban beköltözött az irodalom édes mérge, ott nyomban következik a boldogtalanság. (...) Egyszer zöld alkoholban, máskor az idegek természetellenes kívánczóságában, harmadszor a vérnek lobogó égésében lakik az örűtség, amely irodalom névre hallgat.” KRÚDY Gyula, *A vörös postakocsi*, Őszi utazások a Vörös postakocsin I, Babits kiadó, Szekszárd, 1993, 92.

⁸² GINTLI Tibor, „Valaki van, aki nincs”, Személyiségbeszélés és identitás Krúdy Gyula műveiben, Akadémiai Kiadó, Bp, 2005, 54.

ilyetén multidézéseinek egyik kedvelt eszköze a regény-, és operett szereplő Rip van Winkle⁸³ alakjának és történetének megjelenítése. Az író gyakran láttatja az Irving (anti)hős szemüvegén keresztül a jelen eseményeit, aki amellet, hogy feltűnik a *Podolini kísértet*, *A magyar jakobinusok*, *A vörös postakocsi*, a *Hét Bagoly* és még egész sor Krúdy mű oldalain, számos alkalommal⁸⁴ cikkekben is megidézésre kerül.

A korábbiaknak megfelelően, a hétalvó Rip van Winkle figura, az író számára eleinte a háború, a jelen pátoszának megalkotására szolgál. A valamikor még 1914 előtt elalvó figura, „a egy mai Klausz Péter, vagy a közelebbi időkből divatos Rip van Winkle, elaludt volna Pesten júniusban, midőn a trónörökös még nem indult el a szelíd Zsófiával a végzetes szarajevói autómobilútra” a háborút a régi, nagyszerű korok „visszatérő romantikájának”, „ismeretlen erők” megmutatkozásának, a hősiesség, bátorság, életmegvetés hihetetlen sorozatának érzékeli”.⁸⁵ Ezzel szemben, kijózanodva a kezdeti háborús lelkesedésből, a két évvel később *Rip* címmel közölt írásban a „biedermájer-frakkos” alakot már a narrátor is lebeszélné az ébredésről. „Ha Rip, a vadász eljönne manapság a kék hegyek közül, és azt olvasná az újságban (másként nem értesülhetne róla), hogy a német hajó a tenger mélyében jutott el Amerikába: vajon el merészné-e kezdeni újra az életet, amelyet oly régen, két év előtt abbahagyott? Merné-e sorra venni, megtanulni, végigolvasni e két esztendő történetét? Én Rip helyében: visszamennék aludni a hegyekbe.”⁸⁶

Más esetben a népszerű operett-hős nem közvetlenül a narrátori képzeletből, hanem a szereplők fantáziájából kilépve tér vissza az életbe, és jelölődik a kor divatjának egy megtestesítőjeként. „Rip van Winkle melódiái csengtek az ifjak és öregek szívében, délutánonkint az Aranykéz utcában megnyílt egy ablak, és álomszerűen lengő csipkefüggönyök mögül zongoraszó hallatszott, amit uracsok és nyugalmazott katonatisztek megállodogálva hallgattak id. Dumas Sándor sorkötetes regényeit vitték haza a kis cselédek a kölcsönkönyvtárból, a szalonokban az érzelmes biedermeier korszak foteljei terpeszkedtek, Natália arcképébe voltak szerelmesek akolostor diákjai...”,⁸⁷ (Megjegyzendő, ahogy az eredeti Planquette operett⁸⁸ Rip van Winkle-jét is Krúdy és (általa) a cikkszereplők öltöztetik

⁸³ „Rip van Winkle története reneszánszát élte múlt századi irodalmunkban, olyannyira, hogy nem csupán fordításai, hanem dramatizálásai is születtek, mi több, számos felújítást ért meg a színházak műsorán.” KUKORELLY Endre, Kalligram, 2001, X. és Literatura 2014/3, 219.

⁸⁴ Az idézett *Magyar tükörben* a következő cikkekben tűnik fel a hős alakja: Az új regény, Egy estém Pesten, Alvó nők városa, A bécsi szennyest, Rip, Tél, 1917, Baljóslatú nap, Szervusz, kegyelmes uram

⁸⁵ I. m., Az új regény, 66.

⁸⁶ Vö. I. m., Rip, 309-11.

⁸⁷ I. m. A bécsi szennyest, 198.

⁸⁸ „Az ókori mintákra visszavezethető fantasztikus történet Gyulainál, Mikszáthnál és Krúdynál is megjelenik.” WIRÁGH András: A második pályakezdés: Ambrus Zoltán: Ninive pusztulása és egyéb történetek, Literatura 2014/3, 219.

biedermeierbe, úgy Dumas regényei is pusztán a Krúdy figurák olvasási szokásai révén válhatnak azzá.)

A háborút megelőző idők *szenimentális* gondolkodóinak lelkületét nevével is idéző másik alak, *Doktor Biedermayer* léte, hasonlóan az Irving szereplőhöz (bár merőben más jellegű referencialitással: *Gottlieb Biedermaier*⁸⁹), már csak az irodalom terepén kaphat jogosultságot, a valóságban semmiképp. Az 1919-es keltezésű cikk doktora ennek megfelelően a szövegben hasonlatok és metaforák révén, a letűnt kor allegóriájaként jelölődik: „úgy halt meg, mintha igazi neve Biedermayer lett volna, szerelem, nő, virág, hűtlenség, elfelejtettség miatt végzett önmagával, mint a múlt században szokták volt az érzékeny férfiak (...) úgy halt meg itt Pesten tegnapelőtt, mint egy zenélőóra, amely egy napon végleg elhallgat a szalon sarkában. Meghalt, mint egy sárga betűs emlékkönyv, amelybe nagyanyáink korában írták vallomásaikat a férfiak.” A cikk lezárásában az elbeszélő elmerengve az álom, a képzelet mezejére tereli át a történeteket. „E romantikus doktornál azonban megáll egy másodpercre a képzeletem. (...) valaki szerelem miatt megöli magát, mint egy diák. Most már csak álmunkban látunk ilyesmit. Menj, álom! Óbudán javában lövöldöznek”⁹⁰

Az alak irodalmi(as)ságát támasztja alá Gintli Tibor megállapítása is, mely szerint Krúdy írásaiban a romantikus kifejezés a szövegekben a regényes szinonimájaként fogható fel. „Nem egy olyan szöveghelyet találunk, ahol a két szó egymást teljesen lefedni látszik.”⁹¹ Ezt az elgondolást látszik alátámasztani, a már említett, a háborút *nagyszerű korok visszatérő romantikájának, ismeretlen erők megmutatkozásának* nevező *Szeptemberi alkonyat* és az *Új regény*, melyeket olvasva talán nem túlzó azt állítanunk, hogy Krúdy írásainak fogalmazásmódjában a háború mint a regényesség, a romantika megfelelője tűnik fel.

Érdeemesnek látszik egy gondolat erejéig a narrátorra és a történetek szereplőire jellemző rezignált hangra, illetve viselkedésmódra és azok viszonyaira is reflektálnunk. Az elbeszélő csüggedt, dekadens megállapításainak: „Legjobb ilyenkor azokhoz húzódni, akik már elmentek innen, s többé nem kell törődniök a holnappal, reggeli renddel, kecsegtető s egyben ijesztő új világgal.” (...) „Egy halálra ítélt országban, a reménytelenség 1919-iki esztendejében – dr. Biedermayer életről való lemondása ad különleges apropót - valaki

⁸⁹ A szót Adolf Kussmaul két részből alkotta: „Meier, Maier, Mayer, Meyer” – majoros, intéző, bérlő; „bieder” – derék, becsületes, jó, lojális. Eredetileg szűklátókörű és előítéletekkel teli, de félénk és hatalomtisztelő kispolgárt jelölt. Kussmaul és Ludwig Eichardt Eduard Ille karikatúráival ellátott társadalomkritikai szándékú, a *Fliegende Blätter* oldalain 1855-57 közt megjelent írásai viselték a fiktív szerző: Gottlieb Biedermaier nevét. Vö., VAJDA, 301-2.

⁹⁰ Vö. I. m. Doktor Biedermayer, 638-9.

⁹¹ GINTLI, 2005, 45-6.

szerelem miatt megöli magát, mint egy diák.”⁹² A narrátori szólam ugyanakkor folyamatosan érzékeltetve omnipotens pozícióját, ironikusan el is távolodik a szereplő tragédiájától. Hasonlóképpen függetleníti magát a látszólag empatikus elbeszélő a férfiaktól magukra hagyott, élettől elzárkózott, *Alvó nők városának* megkeseredett szereplői magatartásától. Megteremtve ezzel azt az ambivalenciát, amelyet a korábban már idézett Fülöp szöveg irónia-effektusnak nevez el. „Nem kell félni. 1915-ben a nők alusznak Pesten. A sánta ördög a vörös torony tetejéről hiába mutatná előttem a város titkait, semmit sem látnék egyebet, mint amit az utcán, a színházban, e nyílt életű városban mindenütt észrevehetek: az alvó nőket.”⁹³

Összegzés

A szépirodalmi feldolgozottsága mellett feltűnően szórványos Krúdy publicisztikák adta lehetőségeket számba véve, egy a biedermeier jelentésmezejébe sorolható attribútumok jelölésével foglalkozó dolgozat számára jó kiindulópontot biztosíthat - tekintetbe véve, hogy a háborús évek alatt itt megjelent cikkeiben az író számos alkalommal foglalkozik a kifejezés körbeírásával -, a *Magyar tükörben* megjelent⁹⁴ válogatott szövegek vizsgálata.

Az elemzéseket megelőző fejezetekben elvégzett, a német nyelvterületeken megjelenő biedermeier fogalmát körüljáró tanulmányaim során különbséget tettem az ipar- és képzőművészeti és szociálpszichológiai jellemzők alapján a jelenséget, stílus-, korszakfogalomként kezelő vonulatok, és az azt pusztán a kor egy jellemző magatartásaként elgondoló állásfoglalások között. Tekintetbe véve a német nyelvű kulturális területekről - az impresszió, szecesszió és más újabb stíljelenségekkel együtt - hazánkba átszűrődő biedermeier magyarországi megvalósulási lehetőségeit, a magyar társadalmi berendezkedés és történelmi helyzet specifikumaival is számolva helytállónak véltem a fogalmat a világháború kezdeti szakaszait kommentáló Krúdy publicisztikák biedermeieréről folytatott diskurzus nyelvében magatartás, hangulat vagy témaválasztás jellemzésére alkalmazni.

A világháborút publicisztikáiban kezdetben méltató, ám annak visszásságait hamar belátó beszélő mind több alkalommal idézi meg a közel/félmúlt világlátásának jellegzetes magatartásformáit, modorát, tárgyi leképződéseit. Az írásokban nyomon követhető, a biedermeier fogalmi körébe sorolható elemek megjelen(tet)ései, a jelen valóságából egyre

⁹² Vö. i. m., Doktor Biedermayer, 639.

⁹³ I. m. *Alvó nők városa*, 108.

⁹⁴ A Pesti levelek gyűjteménye, KRÚDY Gyula, Pesti levelek, Magvető Kiadó, Bp, 1963.

inkább az irodalmiságban megteremtett múlt időbe forduló narrátori szólam ironikusan színezett hangján szólalnak meg. Ezt az álláspontot látszik alátámasztani a kijelölt időszak, huszárokhoz, Rip van Winkle-hez hasonlóan széles referencialitással bíró múltbéli figuráinak megjelentetési módja is, mely a narrátort – onnipotenciájáról is kijelentéseket téve - el is határolja az általa felidézett, szereplői mentalitásában rezignált világtól. Ahogy Krúdy előadásmódjával kapcsolatban Gintli Tibor felhívja a figyelmet, az életmű bizonyos szakaszában az olvasói befogadást meghatározza a biedermeier és az újromantikus nosztalgia jelenléte, amely érzelmes visszarévedéseket egyben ironikusan színezettnek is látja. A Krúdy iróniában a relativitás tapasztalata kap hangot, „amely minden nézőpont eredendő esendőségét s – ebben a tekintetben – egyenértékű voltát konstatálja.”⁹⁵

⁹⁵ GINTLI Tibor, szerk., Magyar irodalom, Akadémiai Kiadó, 2010, 650-1.

Irodalomjegyzék

KRÚDY Gyula, A tegnapok ködlovagjai. Válogatott cikkek. Szépirodalmi K, Budapest, 1961.

KRÚDY Gyula, A vörös postakocsi, Őszi utazások a Vörös postakocsin I, Babits kiadó, Szekszárd, 1993.

KRÚDY Gyula, Aranykéz utcai szép napok, Tevan Kiadó, 1916.

KRÚDY Gyula, Francia kastély, Új Idők Irodalmi Intézet, Budapest, 1944.

KRÚDY Gyula, Jockey Club, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.

KRÚDY Gyula, Magyar Köztársaság Almanachja, Zrínyi Kiadó Nyíregyháza, 1988.

KRÚDY Gyula, Magyar tükör, Balassi Kiadó Budapest, 1998.

KRÚDY Gyula, Magyar tükör, Publicisztikai írások 1894-1919, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984.

KRÚDY Gyula, Palotai álmok, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

KRÚDY Gyula, Pesti levelek, Magvető Kiadó, Budapest, 1963.

KRÚDY Gyula, Publicisztikai írások 1, 2, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006, 2008.

BARÁNSZKY-JÓB László, Stilizálás = Világirodalmi lexikon 13., főszerk., Szerdahelyi István, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

BARÓTI Dezső, Biedermeier ízlés a francia irodalomban, Kolozsvár, 1942.

CZÉRE Béla, Krúdy Gyula, Gondolat, Budapest, 1978.

EISEMANN György, Az imitáció mint emlékező performáció Krúdy Gyula epikájában, Születésnap kalandok, szerk., Fráter Zoltán, Gintli Tibor, Budapest, 2014.

FRIED István, Szomjas Gusztáv hagyatéka, Palatinus, 2006.

FÜLÖP László, Közelítések Krúdyhoz, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.

GÁRDONYI Klára, Biedermeier a magyar költészetben, Budapest, 1936.

GEDÉNYI Mihály, Krúdy Gyula (Bibliográfia), Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1978.

GINTLI Tibor, „Valaki van, aki nincs”, Személyiségelbeszélés és identitás Krúdy Gyula műveiben, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.

GINTLI Tibor, Krúdy Gyula = Magyar irodalom, főszerk., Gintli Tibor, Akadémiai Kiadó, 2010.

HATVANY Lajos levelei, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1985.

KEMÉNY Gábor, Szindbád nyomában, MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1991.

KOSZTOLÁNYI Dezső, Egy ég alatt, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 250.

- LYKA Károly, A táblabíró-világ művészete, 1800-1850, Budapest, 1922.
- PAIS Dezső szerk., Nyelvünk a reformkorban, Akadémiai Kiadó, 1955.
- PÁNDI Lajos, Köztes Európa, 1759-1997, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1999.
- PÉNZES Balduin, Az úgynevezett „almanach-líra”, Pannonhalma, 1937.
- PERKÁTAI László, Krúdy Gyula, Délmagyarország, Szeged, 1938.
- PETHŐ József – Állandóság és változás Krúdy utolsó alkotói korszakának stílusáról, 2006.
- PETHŐ József, Szecesszió és biedermeier. Stilizált biedermeier Krúdy novelláiban = Születésnap kalandok, szerk., Fráter Zoltán, Gintli Tibor, Budapest, 2014.
- SZABÓ Ede, Krúdy Gyula, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1970.
- SZABÓ Zoltán, Kis magyar stílustörténet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1982.
- SZÖRÉNYI László, „Multaddal valamit kezdeni”, Bp, 1989, Magvető, 227.
- TRÓCSÁNYI Zoltán, A magyar nyelv biedermeier korszaka, Magyar Nyelv, 1927.
- VÉRTESY Jenő, A magyar romantikus dráma, 1913.
- ZOLNAI Béla, A magyar biedermeier, Holnap kiadó, 1993.
- BEZECZKY Gábor, Mit nevezünk Szindbádnak?, Irodalmi Magazin, II. évfolyam, 2014/3.
- Elfiede NEUBUHR, Töprengések a biedermeier-fogalomról az irodalomban, Helikon, 1991/1/2.
- FRIED István, Szempontok a „biedermeier” fogalmának értelmezéséhez, Helikon, 1991/1/2.
- Friedrich SENGLÉ, A biedermeier kor, Helikon, 1982/1/4.
- Friedrich SENGLÉ, Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution. 1915 bis 1848. Stuttgart, I. köt. 1971.
- KUKORELLY Endre, Kalligram, 2001, X. és Literatura 2014/3.
- Mikor az író találkozik regényalakjaival. Magyarság, 1926.
- SÁFRÁNY Attila - Magyar Szó, 2010. október 2.
- SCHÖPFLIN Aladár, Konzervatív kritika, fejlődő irodalom, Nyugat, 1921/1.
- T. ERDÉLYI Ilona, A biedermeier kora – Nálunk és Európában, Helikon, 1991/1/2.
- VAJDA György Mihály, A biedermeier, Irodalomtörténeti közlemények, 1977. LXXXL évfolyam 3. szám.
- VARGA Pál, Szentimentális-biedermeier-irány a XIX. század második felének magyar lírájában, ItK, 1981.
- WÉBER Antal, Az almanachlíráról – másként, Irodalomtörténet, 2002/3.
- WIRÁGH András: A második pályakezdés: Ambrus Zoltán: Ninive pusztulása és egyéb történetek, Literatura 2014/3.

Akadémiai Kiadvány,

http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/tudomany/kiadvany.html

Kelemen Zoltán, Krúdy Gyula és az első világháború (A 42-ös mozsarakról),

<http://www.arts.u-szeged.hu/olasztanszek/osztrak-magyar-monarchia/krudy-gyula-elso>.